

ماجرای فکر فلسفی در جهان اسلام تعریف دیگری از فلسفه اسلامی و تبیین و تحلیل فلسفی دو پدیده عقل و نقل در طول و عرض تاریخ فلسفه اسلامی است. این تحلیل که با عنوان "ماجرای مطرح شده در واقع مسبوق به چند پیش فرض است که مولف محترم در طرح هر یک از آنها ضرورت فلسفی را مدنظر قرار داده است. نخست این که اندیشه فلسفی، وحدتی یکپارچه یا دیگر اندیشه‌ها دارد و تاریخ به مفهوم تجسد و علیت حوادث، هیچگاه موجب قطع اتصال معنوی اندیشه‌های فلسفی نبوده است. هر اندیشه، ماجرای است که با همه عرصه‌های مختلف پیوند دارد و هیچگاه این هویت اتصال جمعی را از دست نخواهد داد. در واقع قوام هر ماجرا و اندیشه فلسفی به بقا و جاودانی آن است. از این رو آنچه در اولین نگاه تأمل خواننده را برمی‌انگیزد، معنای "ماجرای است. مولف محترم کتاب، کلمه "ماجرای را برای گفتگوی میان پرسش و پاسخ‌های فلسفی انتخاب کرده است. گاه این رویارویی برآمده از عقل است که با خویش، گفتگو می‌کند و گاه رویارویی میان عقل و جدل است. نیز کلمه "ماجرای دلالت بر طرح همیشگی همه آن گفتگوها می‌کند. یعنی ماجرا چنانچه تداوم و اتصال در اجزای خود و یا با مخاطب خود برقرار نکند، ماجرا نخواهد بود. همچنین ماجرای فلسفی، مبتنی بر اندیشه است و اندیشه هیچگاه زوال نمی‌پذیرد. معیذاً چنانچه به فلسفه به حسب چنین ماجراهایی نگاه شود، درحقیقت محقق خود را از حوزه بحث تاریخی صرف خارج کرده و با اندیشه، ماجرای اندیشه را بررسی کرده است. بنابراین کلمه "ماجرای برآمده از گفتگوی فلسفی است و همچنین به‌عنوان ماهیت مسایل فلسفی تلقی می‌شود. نخستین ماجرای فلسفی با پرسش آغاز شده و تداوم طرح این پرسشها و پاسخ آنها، ماجراهایی را پدید آورده که کتاب حاضر پاره‌ای از آنها را در حوزه تاریخ فلسفه اسلامی بررسی کرده است.

دومین پیش فرض مولف محترم ضرورت شناخت ماجراهاست. این اصل به مثابه مهمترین شیوه نگارش به تاریخ فلسفه است. شناخت ماجراهای فکر فلسفی، نیازمند به غور و تأمل در ذات فلسفه است نه تاریخ آن. در تحلیل‌های رایج از تاریخ فلسفه، معمولاً آن را در ردیف یکی از علوم بشری قرار داده‌اند که موضوع، مسایل و مبادی خاص خود را دارد و از یونان آغاز شده و تاکنون در شرق و غرب عالم به حیات خود ادامه می‌دهد. کتاب ماجرای فکر فلسفی در جهان اسلام به حسب شیوه معکوس و تازه خود در مقابل تلقی‌های مشهور از تاریخ فلسفه، در واقع از یک منبع تاریخ فلسفه، خارج شده و به کتابی که عهده‌دار تفسیر فلسفی تاریخ فلسفه است تبدیل شده است. در این متن هر ماجرا، ظهوری از عقل است و عقل در قالب هر ماجرا، و در جدال یا غیر، در واقع خود را نقد می‌کند زیرا عرصه فلسفه، اختصاص به عقل دارد و جدل و سفسطه و نقل در واقع نقد عقل از خویش است.

سومین فرض مولف محترم، وحدت و ربط میان ماجراها است. ایشان کوشیده تا ماجراهای فلسفه را در صورت پدیدارهای گوناگونی که از خود نمایان کرده،

من العقد
القبضی و غیر ذلک
اوسباع الاقربیه فاذا لم یجد
اصدا الفعرا قرینه یومض الا شهما
لا فخر فیما فی اولوا غیر ذلک الا ان یحقق اصرا

بیتنام
ولا زنته
بهری علیا
تتینه لما کان
نعمه الیمین
عینی بایع
لا یفخر فیما فی اولوا
غیر ذلک الا ان یحقق
اصرا

بر حقیقت آه دین از لطف لافضی بخصوص اولاد من الهی لا یصدق الا من
عرفا الذی یصدق الکن اول العقه
کلیه الاقربیه
سعد الفعرا کون فیما فی اولوا
الا شهما کون فیما فی اولوا
و غیر المنقول الا ان یحقق
اصرا

نشر بیعت عقل

فان یومض اصرا
اعبارا لا یجد الا ان یحقق
اصرا
فان یومض اصرا
اعبارا لا یجد الا ان یحقق
اصرا
فان یومض اصرا
اعبارا لا یجد الا ان یحقق
اصرا

ماجرای فکر فلسفی در جهان اسلام (جلد دوم)
غلامحسین ابراهیمی دینانی
تهران، طرح نو، ۱۳۷۷. چاپ اول، ۴۲۰ ص

◀ کتاب ماجرای فکر فلسفی در جهان اسلام به حسب شیوه معکوس و تازه خود در مقابل تلقی‌های مشهور از تاریخ فلسفه، در واقع از یک منبع تاریخ فلسفه، خارج شده و به کتابی که عهده‌دار تفسیر فلسفی تاریخ فلسفه است تبدیل شده است.

معرفی کند. یک ماجرا، ممکن است در ظهور، واحد باشد اما این ظهور در عرصه‌های مختلف تاریخی، صورت‌های گوناگون دارد و بدون تأمل در ذات اندیشه فلسفی پیوند میان این صورت‌های مختلف، ممکن نیست و از این رو است که کتاب ماجرای فکر فلسفی پیش از هر چیز خواننده را به تأمل در ذات اندیشه فلسفی فرامی‌خواند تا از این تأمل، وحدت ظهور ماجرا را کشف کند. به هر حال در این سه پیش‌فرض مولف محترم درحقیقت آنچه بیش از همه مورد اهمیت قرار گرفته خرد تاریخی است نه تاریخ خرد. خرد تاریخی چون ازلی است، در هر آن پدیدار است و انسان در هر عرصه از تاریخ با تمام ماجراهای فلسفی روبروست اما ادراک عقلانی این حقیقت مسبوق به تأمل در سه پیش‌فرض مهمی است که در بالا بحث آن مطرح شد.

کتاب ماجرای فکر فلسفی شامل بیست و چهار فصل است. فصل نخست "خواجہ نصیر طوسی و شیخ مفید در یک نظر اجمالی" است (ص، ۲۱). این بخش، توصیف ماجرای فلسفی درباره اراده حق تعالی در آراء شیخ مفید و خواجہ نصیر است. شیخ مفید همانند بسیاری از متکلمان، عقل را تنها به عنوان ابزار و ادوات بکار برده و در واقع، احکام عقلی را در خدمت احکام و مقاصد قرار می‌دهند که از پیش آنها را برگزیده‌اند. به نظر مولف محترم، هنگامی که عقل در حد یک مستخدم تنزل کند به آسانی می‌توان آن را در خدمت اهداف و مقاصد غیردینی نیز بکار برد (ص، ۳۷) فصل دوم درباره آراء سید مرتضی است (ص، ۴۱) اهمیت این گفتار در بحث از تکلیف و نخستین تکلیف انسان و منشاء وجوب آن است. مولف محترم، آراء سید مرتضی را در این باب غالباً به عنوان قول مورد قبول خود مطرح کرده و این فصل را با نقل قولی از او درباره اقتضای توجه به عقل در رسالت انبیاء (ص، ۵۷) پایان می‌دهد. فصل سوم نیز درباره آراء سید مرتضی با عنوان "سمعیات، الطاف الہی در عقلیات" است.

فصل چهارم درباره بررسی علل لعن گروه کلامی معتزله در روایات است. مولف محترم، این اندیشه را که برخی امامان (ع) معتزله را لعن کرده مورد بررسی قرار داده و این روایات را نقد و طرح کرده است. ایشان در این

توجه به آراء معتزله در واقع با آراء فلاسفه بررسی خود را آغاز کرده و دلیل گرایش مشهور معتزله به عقل را نیز در این معنا می‌داند. وی آراء ابوالفتح کراچکی را در این مورد نقد کرده است. مولف محترم معتقد است که معتزله نخستین کسانی بودند که به مسئله اصالت وجود یا ماهیت توجه کردند. (ص، ۸۴) نزاع میان دو رازی در ری، عنوان فصل پنجم کتاب است. این نزاع برآمده از آراء اهل عقل و اهل نقل است. در این فصل آراء محمدبن زکریای رازی، نقد شده است. همچنین پاسخ‌های ابوحاتم رازی به او نیز بیان شده است. مولف محترم می‌گوید اگر کسی اهل تأویل باشد نمی‌تواند قایل به تساوی عقل میان مردم باشد. (ص، ۱۰۰) فصل ششم با عنوان فیلسوف ری و فیلسوف اندلس آغاز شده است. این فصل به نحوی به مباحث فصل پنجم مرتبط است زیرا طرح دوباره آنها در قالب داستان حبیب بن یقظان از زبان ابن طفیل است. ابن طفیل برخلاف محمدبن زکریای رازی علیرغم استقلال عقل، آن را مخاطب دین می‌داند (ص، ۱۲۱). در فصل بعد حدود فلسفه و شریعت از نظر ابن سینا مطرح شده است (ص، ۱۲۳) که بنظر ابن سینا، اقسام حکمت عملی مستفاد از شریعت است و در واقع شریعت در دو جنبه نظر و عمل، در کمال انسان کوشیده است و این تعالی منافات با عقل نداشته است. فصل ششم درباره اخوان الصفاست. مولف محترم در این بخش کوشیده تا گروه فلسفی اخوان الصفا را در بررسی فلسفی و نه تاریخی معرفی کند. این که زبان آنها رمز است و آنها با استفاده از رمز، اندیشیده‌اند و نیز این که آنها خود را پنهان کرده‌اند تا اندیشه را نمایان کنند حاصل این بررسی است. (ص، ۱۳۷).

ماجرای فکر فلسفی در جهان اسلام در هر دو مجلد، درحقیقت در القاء این نکته به خواننده خود کوشیده که اندیشه فلسفی بدون مواجهه با گونه‌ای ماجرا، رشد نیافته است. به نظر مولف محترم، فلسفه در تعامل با اندیشه‌ها، فلسفه شده است و اگر تفکر با ماجرا روبرو نشود، قوام نخواهد یافت. از این رو در اثر تعامل میان اندیشه‌ها، فلسفه به ماجرا تبدیل می‌شود. از سوی دیگر در این کتاب خواننده با تاریخ فلسفه اسلامی و نیز نکات و زوایای ناگشوده‌ای از آن روبرو

◀ نخستین ماجرای فلسفی با پرسش آغاز شده و تداوم طرح این پرسشها و پاسخ آنها، ماجراهایی را پدید آورده که کتاب حاضر پاره‌ای از آنها را در حوزه تاریخ فلسفه اسلامی بررسی کرده است.

◀ به هر حال این کتاب به همراه مجلد نخستین و همچنین مجلدات بعدی خود مجموعه‌ای است که می‌توان آن را به عنوان نخستین منبع فلسفی سیر عقل در فلسفه اسلامی دانست که در قالب ماجراهای گوناگون ظهور یافته است.

می‌شود. این سخن به معنای فهم افق‌های این تاریخ نیست بلکه بدین معناست که تاریخ فلسفه اسلامی مبتنی بر ماجراهایی است که این ماجراها، هویت اصلی آن را تشکیل می‌دهد و آنچه امروز فلسفه اسلامی نامیده می‌شود در واقع شالوده‌ای از این رویدادهاست. بنابراین کتاب ماجرای فکر فلسفی در جهان اسلام درحقیقت بدنبال همه جریانها و نمودارهای فکری است که وحدت آنها درحقیقت به ماهیت موجود فلسفه اسلامی منجر شده است. مهذا مولف محترم در ورای مباحث مطروحه کتاب در واقع حامل این نکته بوده که می‌توان تاریخ فلسفه‌ای را تصور کرد که ماهیت آن راجع به ماجراهایی آن است. این ویژگی، نه تنها فلسفه اسلامی را در ظاهر مسایل و موضوع آن متفاوت با دیگر فلسفه‌ها می‌سازد بلکه خواننده را به تأمل در شیوه حکمت باطنی تاریخ فلسفه در قلمرو عهد اسلامی می‌کند.

با این همه این کتاب، طرح تازه‌ای از فلسفه اسلامی و مسایل آن است. برای دوستداران فلسفه اسلامی در این عصر، چنین پژوهشهایی قابل توجه است و نمونه‌های دیگری از آن افق‌های تازه‌ای را از باطن این فلسفه نمایان خواهد کرد. پس از کتاب قطب‌الدین اشکوری درباره فلسفه اسلامی، کتاب ماجرای فکر فلسفی در جهان اسلام، قوام تازه‌ای به فلسفه اسلامی بخشیده است.

از سویی از حیث شیوه تقریر و موضوع از تازه‌ترین کتابهای حوزه فلسفه اسلامی است که در واقع خارج از حوزه شرح و حاشیه‌نویسی، ظهور یافته است. فهرست‌های پایانی کتاب که شامل آیات، احادیث و ... است بهره‌وری پژوهشی از کتاب را فراهم آورده است.

به هر حال این کتاب به همراه مجلد نخستین و همچنین مجلدات بعدی خود مجموعه‌ای است که می‌توان آن را به عنوان نخستین منبع فلسفی سیر عقل در فلسفه اسلامی دانست که در قالب ماجراهایی گوناگون ظهور یافته است. توجه به مباحث و مطالب این کتاب، تمایزات کاملاً مشهود فلسفه اسلامی را از حوزه کلام نشان می‌دهد و نیز این که چگونه عقل توانسته در هر دوره، ماجراهایی را بیافریند که نتیجه آن جلوه‌ای از حقیقت باشد و این کشف حقیقت در ذات شریعت عقل نهفته است. □